

ЛЕКЦІЯ 1.

РЕГІОНАЛЬНА ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ: ОБ'ЄКТ, ПРЕДМЕТ, МЕТОДИ Й ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ

План:

1. Об'єкт, предмет досліджень
2. Методи досліджень
3. Історія досліджень фізичної географії України

1. ОБ'ЄКТ, ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕНЬ

Фізична географія — це природнича наука, що вивчає географічну оболонку Землі як цілісну систему взаємодії літосфери, атмосфери, гідросфери, педосфери та біосфери.

Ключове положення: географічна оболонка є геосистемою найвищого рангу, у межах якої відбувається взаємодія природи й суспільства.

Основні риси географічної оболонки:

- цілісність і системність;
- поєднання дискретності (перервності) й континуальності (неперервності);
- просторово-часова диференціація;
- наявність поясно-зональної та внутрішньозональної організації;
- значна роль горизонтальних потоків тепла, вологи та речовини.

Особлива роль належить людині, діяльність якої за масштабами впливу співмірна з природними процесами. Сучасний етап розвитку географічної оболонки розглядають як фазу ноосферогенезу.

Місце фізичної географії в системі наук

Фізична географія є базовою складовою географічних наук, поряд із соціально-економічною географією та картографією. Вона інтегрує знання про:

- природні компоненти;
- природні комплекси (геосистеми);

- закономірності їх розвитку та антропогенної трансформації.

Основні напрями фізико-географічних наук

1. Загальна фізична географія, що включає:

- *землезнавство* (географічна оболонка як цілісність);
- *ландшафтознавство* (природні й антропогенно змінені ландшафти);
- *палеогеографію* (природні умови минулих геологічних епох).

2. Компонентні науки:

- геоморфологія;
- кліматологія;
- гідрологія суходолу;
- океанологія;
- географія ґрунтів;
- біогеографія та ін.

3. Регіональна фізична географія — дисципліна, що вивчає **природно-територіальні та природно-аквальні комплекси регіонального рівня.**

Об'єкт: материки, частини світу, фізико-географічні країни, зони, області, райони, басейни рік, моря, а також окремі території в адміністративних або історико-географічних межах.

Предмет:

- *просторово-часові закономірності диференціації природи;*
- *регіональні особливості взаємодії природних компонентів;*
- *вплив природних умов на господарську діяльність;*
- *наслідки антропогенного впливу.*

2. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Провідні методи:

- *польові експедиційні дослідження;*
- *ландшафтне картографування;*
- *аерокосмічні методи;*
- *фізико-географічне районування;*
- *комплексний аналіз і прогнозування.*

Результати досліджень використовуються у природокористуванні, територіальному плануванні, екологічному моніторингу та освіті.

3. ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ФІЗИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ

Історія фізико-географічних досліджень України тісно пов'язана з суспільним розвитком держави та еволюцією наукового знання.

Основні історичні етапи

Античність і Середньовіччя

Перші відомості про природу України містяться у працях античних авторів. *Геродот* описав річки, клімат і природні умови Північного Причорномор'я. Географічні дані подано також у працях Гіппократа, Страбона, Птолемея.

У період Київської Русі літописи містили описи річок, лісів, кліматичних явищ і природних багатств. Уже тоді з'являються *елементи природоохоронного мислення*.

Ранній Новий час (XVI–XVII ст.)

Значний внесок зробив *Гійом Левассер де Боплан*, автор «Опису України» та перших детальних карт. Географічні знання активно використовувалися козацтвом у процесі освоєння степових просторів.

XVIII – перша половина XIX ст.

Початок *інструментальних досліджень*, складання атласів і карт, розвиток метеорологічних спостережень. Університети Києва, Харкова, Львова стають центрами географічної освіти.

Друга половина XIX ст. — становлення фізичної географії як науки

Провідну роль відіграли комплексні експедиції *В. Докучаєва*, які заклали основи вчення про **зональність природи**, ландшафтний підхід і геоекологію.

Формуються наукові школи з геоморфології, кліматології, гідрології, ґрунтознавства та біогеографії.

XX ст.: інституціоналізація науки

Створення **Академії наук України** (1918) дало потужний імпульс розвитку фізичної географії. Вагомий внесок зробили:

- *В. Вернадський* — вчення про біосферу;
- *П. Тутковський* — природна районізація України;
- *С. Рудницький* — комплексні описи природи України;
- *Г. Висоцький* — ландшафтознавство і природне районування.

У повоєнний період активно розвиваються геоморфологія, кліматологія, гідрологія, океанологія, ґрунтознавство та ландшафтознавство. Створюються атласи, карти, наукові інститути.

Сучасний етап

З 1991 р. ключовим науковим центром є **Інститут географії НАН України**.

Основні напрями досліджень:

- сталий розвиток;
- природно-ресурсний потенціал;
- зміни геосистем під впливом людини;
- охорона довкілля;
- глобальні географічні процеси.

Українське географічне товариство координує наукову та просвітницьку діяльність, сприяючи розвитку географічної науки і освіти.

Підсумок лекції:

Регіональна фізична географія є фундаментальною дисципліною, що забезпечує цілісне розуміння природи територій, її еволюції та сучасних змін. Історія її розвитку в Україні свідчить про глибоку наукову традицію та актуальність географічних знань для вирішення сучасних проблем суспільства і довкілля.